

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Kiezen voor de kerk 1

kerkelijk leven

Ergens in september beginnen de belijdeniscatechisaties weer. Een groep jongeren van rond de 20 jaar begint aan hun laatste jaar kerkelijk onderwijs. Hoewel - laatste jaar... In een studenten-gemeente als Wageningen zijn er vaak heel wat studenten in zo'n groep. Soms zijn ze al een jaar of langer hier op catechisatie geweest. Maar vaak komen ze direct vanuit hun thuiskerk als belijdeniscatechisant binnen. Zo melden ze zichzelf aan. Eén van de eerste gesprekken gaat dan over de vraag: wil je ook echt belijdenis doen dit jaar? Regelmatig is dan het antwoord: 'Tja, dat weet ik nog niet zo zeker. Ik wil wel graag deze lessen volgen, maar of ik ook echt belijdenis ga doen, weet ik niet'. Zo'n laatste jaar kan dan gemakkelijk twee of drie jaar duren...

J.H.F. Schaeffer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven - J.H.F. Schaeffer</i>	
Kiezen voor de kerk 1	763
<i>Meditatief - H.A. Speelman</i>	
Navolging	767
<i>Wandelen met God - M. van Leeuwen</i>	
De route naar wijsheid	768
<i>Samenleving - J. Westert</i>	
Maximumloon als inkomensbegrenzer	770
<i>Meeglezen - T. Groenveld</i>	
Prediker in Afrika	773
<i>Varia - P.H. Siebe</i>	
Dag schepping?!	774
<i>Boekbespreking - H. Veldman</i>	
Gisbertus Voetius - de eerste gereformeerde theoloog van Utrecht	776
De jonge W.G. de Vries keek zijn ogen uit	777
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Daarvoor worden allerlei verschillende redenen genoemd. Eerst nog meer leren, of langer de tijd nemen om God echt te leren kennen. Een belangrijke reden voor hun aarzeling om belijdenis te doen is soms ook dat bij belijdenis doen toch ook hoort dat je voor deze gemeente, dit kerkgenootschap kiest: gereformeerd (vrijgemaakt). Die keuze voor de GKv is in veel gevallen echter nog allerm minst zeker. De uitspraak van de Heidelbergse Catechismus: 'Ik geloof dat ik van deze gemeente een levend lid ben en eeuwig zal blijven' (v/a 54), betrekken ze wel op hun eigen kerk maar spreken haar nog lang niet na.

Daarom komt het regelmatig voor dat deze jongeren wel de belijdeniscatechisaties volgen, maar nog geen belijdenis doen. Omdat kiezen voor de GKv kennelijk een brug te ver is. Graag wil ik proberen om iets van mijn ervaringen uit mijn omgang met deze jongeren op dit punt op te schrijven, en zo ook voor mijzelf te reflecteren op de vraag wat ik eigenlijk aan het doen ben op dit punt.

Flexibiliteit is erg belangrijk

Op de achtergrond bij de vraag of jongeren met hun belijdenis wel of niet willen kiezen voor de GKv spelen natuurlijk allerlei factoren een rol. Een paar ervan zijn terug te zien in de cultuur waarin we in Nederland leven. Heel wat mensen hebben moeite om zich voor langere tijd vast te leggen. Bijvoorbeeld als het gaat om het lidmaatschap van een volleybalvereniging of een koor. Ook in veel banen is het gebruikelijk om na een paar jaar weer van positie of zelfs bedrijf te wisselen. Flexibiliteit is een eigenschap die we erg belangrijk vinden. Als iemand 40 jaar bij hetzelfde bedrijf werkt, zien we dat niet alleen maar positief.

het wordt de manier om je eigen leven vorm te geven

Een ander punt is dat je tegenwoordig geacht wordt zelf verantwoordelijk te zijn voor je eigen geluk. Als jongere vandaag word je er hoe langer hoe meer in getraind om uit het enorme aanbod aan mogelijkheden precies dát op te pikken dat voor jou van belang is. Of het gaat over kledingstijl, meningen, hobby's, of levensovertuiging - deze *pick & choose*-mentaliteit wint steeds meer terrein. Het wordt de manier om je eigen leven vorm te geven. Niet meer vanuit de idee dat het hele leven maakbaar zou zijn. Die hoge verwachting blijkt al lang niet waar te maken en hoort bij de grote verhalen die we achter ons gelaten hebben. Maar deze houding werkt uitstekend op kleine schaal: jij kunt zorgen dat je van alles het beste en het meest ideale kiest - en zo je eigen leven zoveel mogelijk samenstelt.

Jongeren worden getraind in perfectionisme

Een derde algemene constatering is dat jongeren tegenwoordig hoge eisen stellen. Wat je uiteindelijk koopt, of waaraan je energie besteedt, moet wel de moeite waard zijn. Blijkt iets toch saai, achterhaald of knullig te zijn, dan ligt het voor de hand om er snel mee te kappen. Het leven is te kort om daaraan dan alsnog veel tijd te besteden. Bovendien: met een beetje surfen op het net vind je snel een alternatief dat beter is. Dat geldt voor de nieuwste PC-games, iPods en andere *gadgets*, maar net zo goed voor een sportvereniging, of een muziekinstrument dat je leert bespelen. Het werkt zelfs uitstekend bij meningen over de diepe dingen des levens. Van alles geldt: het moet echt kwalitatief iets goeds te bieden hebben, anders ben ik er snel klaar mee.

Moeite om je ergens op vast te leggen, een *pick-and-choose* mentaliteit, en een stuk perfectionisme zijn zaken die jongeren van jongs af aan

geleerd wordt. Op school, in wat ze aan jeugdcultuur meemaken, in de opleiding die ze volgen, in de wereld van de media - overal krijgen ze er mee te maken. Het is dan ook te verwachten dat jongeren net zo gaan nadenken over de kerk waarin ze zitten. Daarvoor is het hun aan-geleerde patroon sterk genoeg. Bovendien levert het vaak heel aardige en plezierige resultaten op.

De kerk heeft geen tegencultuur ontwikkeld

Laten we eerlijk zijn: het is ook niet zo dat de kerken zelf, of de gezinnen waarin de jongeren opgroeien, massaal een tegencultuur hebben ontwikkeld. Een kerkwereld waarin deze culturele trends bewust worden tegengegaan. Veel ouders worden immers zelf ook door deze trends beïnvloed. Hoewel ze in een andere levensfase zitten, herkennen ze deze kenmerken in hun eigen leven. Ouders van nu jobhoppen, gaan voor kwaliteit, en bepalen zelf wat ze wel of niet belangrijk vinden in het leven. Deze mentaliteit vindt ook haar weg in het kerkelijk leven, vanaf de plaatselijke kerk tot en met de generale synode. Kerkleden zijn zich erg bewust geworden van kwaliteit. Een organist die een beetje stuntelt of een predikant die niet zo goed kan preken wordt lang niet zo gemakkelijk meer geaccepteerd. Op zondag op vakantie-gaan als het zo uitkomt, is lang niet altijd een probleem. Een synode-uitspraak die je niet zint, kun je gemakkelijk op een website van je eigen kritische commentaar voorzien. Jongeren krijgen met deze voorbeelden voor ogen geen tegencultuur aangeleerd. Dus nemen ze hun manier van doen voluit mee in hun eigen beleving van kerk-zijn. Die beleving maakt het hun vervolgens niet makkelijk om zich te binden aan deze kerkgemeenschap.

Tegelijk is er iets dat het voor jongeren nog lastiger maakt om zich voluit te geven aan de kerk waarin ze zijn groot geworden. Er gelden namelijk in de kerk - onbedoeld vaak - in zeker opzicht juist wel andere normen dan in onze cultuur. Bij veel andere organisaties wordt veel waarde gehecht aan professionaliteit. Maar de kerk is bij uitstek een levenssfeer waarin vrijwilligers werken, die niet per se op hun professionaliteit worden uitgezocht. Lang niet elke ouderling heeft cursussen gevolgd om bijvoorbeeld met de jongeren uit zijn wijk om te gaan. In de diverse commissies zitten niet per definitie alleen gespecialiseerde gemeenteleden. Voor een jongere die opgroeit in een wereld waarin kwaliteit en professionaliteit zó belangrijk zijn geworden, is de kerk in dit opzicht een wonderlijke organisatie. Op bepaalde punten is de kerk dan weer zó anders dan de rest van hun leven. Hier tellen niet in de eerste plaats de prestaties of de diploma's, maar gelden kennelijk andere normen. Welke normen precies, is voor veel jongeren (en soms niet alleen voor hen) onduidelijk... Juist deze vaak ongereflec-

teerde en soms ongewilde en -bedoelde 'andersheid' van de kerk is iets waaraan jongeren op z'n minst vaak erg moeten wennen.

Hoe moet je omgaan met een tegenvallende kerk?

Zeker wanneer we bedenken dat over de kerk, over geloven, over het christelijke leven heel grote woorden gesproken worden. Terecht overigens - omdat er niets groters en veelomvattenders is dan de Schepper van hemel en aarde te kennen, die in Christus Jezus ons bevrijdde om door de Geest voor Hem te leven tot in eeuwigheid. Maar het is lastig om te gaan met kerkleden die dat wel belijden maar daar regelmatig niet naar leven. Lastig om om te gaan met onvolmaaktheid en weerbarstige zonde terwijl er tegelijk zulke grote - en soms normatief-idealistische - woorden gesproken worden. Jongeren die op zoek zijn naar echtheid en duidelijkheid, kunnen moeilijk wennen aan een kerk die hoge woorden spreekt maar in de praktijk uit gewone zondige mensen bestaat. Hoe moet je omgaan met een kerk die soms behoorlijk tegenvalt?

Er zijn zoveel kerken

Ik kom later op deze wat meer algemeen-culturele factoren nog terug. Ik som hier nu alleen een paar dingen op die volgens mij een rol spelen. Daarnaast zijn er nog een paar typisch kerkelijke oorzaken voor de moeite van belijdeniscatechisanten om te kiezen voor de vrijgemaakte kerk. In gesprekken met jongeren ben ik de volgende tegengekomen. Allereerst is er het feit dat de kaart van kerkelijk Nederland nogal uitgebreid is. Alleen al het aantal kerken die vanuit de Reformatie in Nederland is ontstaan, is groot. Tel daarbij nog de veelheid aan evangelische gemeenten en pinkstergemeenten. Lastig om als jongere daarvan een helder beeld te krijgen. Dat geldt overigens echt niet alleen voor ons land. Wie probeert in Noord-Amerika een overzicht te krijgen van alle min of meer bijbelgetrouwe kerken, heeft ook daar een hele dobber aan. In veel Afrikaanse landen schieten nieuwe kerken en groeperingen als paddestoelen uit de grond. Veel jongeren hebben deze kennis echter niet. Voor hen is dit typisch een Nederlands probleem, waar zij ineens tegen aan lopen. Vanuit de hun vertrouwde kerkelijke omgeving komen ze er op een gegeven moment achter dat er nog meer kerken zijn. Sommige daarvan lijken op het eerste gezicht behoorlijk op de onze. Ze horen af en toe iets over gesprekken tussen enkele kerken onderling: Nederlands Gereformeerd, Christelijk Gereformeerd, Vrijgemaakt, Gereformeerde Bond. Hoe het precies zit, weten ze echt niet, maar heel erg verkeerd lijkt het allemaal niet te zijn - toch? Waarom zijn er dan toch van die grote en (kennelijk) erg principiële verschillen?

Bovendien komen ze in aanraking met leden van andere kerken en gemeentes. Zeker onder jongeren die gaan studeren en lid worden van een studentenvereniging als 'Ichtus' of de 'Navigators', ontstaan er intensieve contacten over en weer. Misschien verschillen ze op onderdelen van elkaar. De één is meer evangelisch, de andere wat meer zwarte-kousen, een derde baptist. Maar als ze eenmaal wat in gesprek raken met elkaar blijkt de kern van hun geloof toch redelijk overeen te komen. Wat zijn dan precies de echte grote verschillen, waardoor die kerken niet één kunnen zijn? OK - kinderdoop en uitverkiezing, dat zijn belangrijke thema's. Maar verder?

Je kunt nooit alle kerkopties bekijken

Met deze ervaringen loop je wat rond. Dan ben je een jaar of twintig, en je merkt een zachte drang vanuit je omgeving om belijdenis te gaan doen. Ongemerkt krijg je als jongere daardoor de indruk dat je - voor je gevoel soms ineens - moet gaan kiezen. Maar hoe kun je kiezen voor deze kerk, als je die andere kerken eigenlijk niet goed kent? Als je alleen maar van horen-zeggen iets over die kerken te weten bent gekomen? De meesten zijn sporadisch wel eens in een andere kerk geweest. Bij de doop van een evangelische studiegenoot, de belijdenis van een vriendin uit de PKN. Maar een echt goed overzicht van de overeenkomsten en verschillen hebben ze niet - en zeker niet uit eigen ervaring. Dat geeft hun vaak een wat onbehaaglijk gevoel. Zomaar, blind kiezen voor je eigen vertrouwde kerk, terwijl je die andere opties nog nooit echt serieus hebt bekeken? Dat druist volledig in tegen de levensstijl die ze hebben aangeleerd: Alles eerst proeven, bekijken, meemaken - en dan pas kiezen. Als je al echt zou moeten kiezen, want het liefst vermijd je die beslissing.

op bepaalde punten is de kerk dan weer zó anders dan de rest van hun leven

Verder speelt ook een rol - voor zover ik in gesprekken met jongeren merk - dat we een verleden hebben waarin automatisch de gereformeerde kerken (vrijgemaakt) als de enige ware kerk beschouwd werden. Nu geloof ik niet dat deze opvatting zonder enige nuance nog vaak op school of catechisatie wordt doorgegeven. Desondanks verbaast het mij altijd weer dat jongeren toch ongemerkt, onderhuids met deze opvatting worstelen. Alsof er toch iets in onze genen zit. Iets dat ze indrinken en opzuigen in de manier van doen van de vrijgemaakte kerken. In gesprekken met leden van andere

kerken merken ze trouwens ook dat dit beeld van de GKv bestaat. Onze kerken hebben echt nog geen beste reputatie op dat gebied. En dat merken vooral de jongeren.

alles eerst proeven, bekijken, meemaken - en dan pas kiezen

Want méér, eerder en intensiever dan welke vrijgemaakte generatie voor hen, komen zij in aanraking met niet-vrijgemaakten. Het volgen van gereformeerd (voortgezet) onderwijs is al lang niet meer vanzelfsprekend. Bedenk wel: de keuze voor een (algemeen) christelijke school is meestal geen keus van de jongeren zelf, maar van de ouders. De contacten die ze daarin opdoen met jongeren uit andere kerken 'overkomen' hen in zekere zin. Zeker tijdens hun vervolgopleiding zijn deze contacten eerder regel dan uitzondering. Tel daarbij op dat jongeren regelmatig verkering krijgen met een niet-vrijgemaakt(e) jongen of meisje. Daardoor lopen ze op tegen kerkgrenzen die ze lang niet altijd begrijpen.

'Kerk' is echt niet meer de vrijgemaakte kerk

Ik weet niet in hoeverre het kerkelijk onderwijs tijdens de catechisaties zich voldoende bewust is van deze veranderde context. De predikanten en catecheten hebben op dit punt zelf vaak een andere achtergrond. Bovendien zit er in ons 'kerkelijk systeem' nog een grote vanzelfsprekendheid als het gaat over de kerk. Het woord 'kerk' betekent vaak zonder meer 'vrijgemaakte kerk'. Terwijl de jongere daaraan een veel algemenere betekenis is gaan hechten.

Merken jongeren dat ze er echt bij horen?

Een ander punt dat mij opvalt in gesprekken met potentiële belijdeniscatechisanten is dit. Op de een of andere manier hebben ze helemaal niet het gevoel dat hun thuisgemeente hun eigen gemeente is. Natuurlijk - ze hebben er lessen gevolgd, kerkdiensten bezocht, meegedaan met het kinderkerstfeest. Een enkeling komt inmiddels uit de generatie die zelf ook nog meedeed aan een kinderclub tijdens de kerkdienst. Maar dat zij zelf echt onderdeel van de kerkgemeenschap waren en dat ook zo ervaren hebben - nee. Vaak hebben ze gemist dat ze ingeschakeld werden, het gevoel kregen dat ze erbij horen, dat ze een eigen en gewaardeerde plaats hadden in de gemeente. De kerk redt het uitstekend zonder hen - lijkt het. Waarom zouden zij zich dan uitgedaagd voelen

om bewust te kiezen voor deze kerkgemeenschap? Zeker jongeren van nu vinden het moeilijk om alleen op rationele argumenten te kiezen voor de vrijgemaakte kerk. Dat druist ook volstrekt in tegen alles wat ze op andere vlakken hebben geleerd. Daarin spelen betrokkenheid en waardering immers juist een ontzettend belangrijke rol. Als ze niet merken dat ze er *echt* bij horen, zullen ze nog eerder geneigd zijn lang te wachten met hun definitieve keus.

ze willen graag hun leven met God leiden

Als laatste wil ik iets doorgeven wat mij altijd bijzonder treft. Dat is de bijzondere inzet voor God die ze ondanks allerlei ervaringen en ondanks al hun mitsen en maren laten zien. Vrijwel niemand die ik spreek heeft helemaal niks met God. Het beeld van hun hemelse Vader mag dan nog eenzijdig zijn, hun kennis van Jezus Christus en zijn werk is soms wat cliché, het werk van de Heilige Geest concreet benoemen is moeilijk. Maar tijdens de open en eerlijke gesprekken blijken ze juist erg geïnteresseerd om daarover meer te leren ontdekken. Ze willen graag hun leven met God leiden. Ze zijn - meer dan menige volwassene - bereid om hun levenskeuzes met God te delen. Als het gaat over opleiding, levensstijl, partnerkeus. Alleen - moeten ze dat leven met God nu werkelijk in deze, vrijgemaakte, kerken leiden? En waarom dan? Wat voor winst levert hen dat op? Hoe moeten ze dan omgaan met die grote mate van onprofessionaliteit die juist het kerkelijk leven op punten lijkt te typeren? Hoe moeten ze omgaan met de kloof tussen theorie en praktijk? Op welke gronden zouden ze eigenlijk moeten kiezen voor déze (vrijgemaakte) kerk? In een tweede artikel wil ik proberen een richting aan te duiden die ik zelf in gesprekken met jongeren probeer in te slaan.

Dr. Hans Schaeffer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Wageningen.

Navolging

De apostel Petrus weet dat hij niet eigenmachtig over het water kan lopen, maar dat hij dat slechts kan doen op het woord van Jezus. Daarom roept hij: 'Beveel mij tot U te komen over het water'; hierop antwoordt Jezus: 'Kom'. Thomas a Kempis roept in de aanvangszin van zijn beroemde bundel zijn lezer op tot het volgen van Jezus: 'Wie Mij volgt, wandelt niet in de duisternis.'

H.A. Speelman ■

'Volgen', 'wandelen', 'komen' zijn veelzeggende bijbelwoorden. Ze verwijzen naar het woord van Jezus, die ons op Zijn beurt daartoe oproept en naar het innerlijke werk van de Heilige Geest, die in ons een intens verlangen wil werken naar Hem, elke dag opnieuw. Deze prachtige werkwoorden hebben met ons hele wezen te maken, de blijde en verdrietige dingen, onze angsten en onzekerheden, evenals ons geloof in en vertrouwen op Hem.

Dietrich Bonhoeffer, wiens beroemde boek over de navolging ik deze zomervakantie opnieuw las, handelt over dit spanningsveld tussen rechtvaardiging en heiliging, tussen geloven en gehoorzamen. Het evangelie blijft zonder inhoud als onze ongehoorzaamheid niet gebroken wordt. 'De ongehoorzame doet zich te goed aan de goedkope genade, omdat hij wil volharden in de ongehoorzaamheid.' Zo kan de genade van Christus een mens soms niet bereiken, omdat hij niet wil gehoorzamen. 'U verhardt u in een of andere plaats van uw hart tegen de roepstem van Christus. Uw nood is uw zonde... alleen de gehoorzame gelooft en alleen de gelovige gehoorzaamt.' De feitelijke toestand is dus kort gezegd als volgt: de mens heeft zich door de uitspraak, dat alleen wie gelooft gehoorzaam is, vergiftigd met de goedkope genade. Hij blijft bij zijn ongehoorzaamheid en troost zich met een vergeving die hij zichzelf toekent en sluit zich af voor het woord van God.

De vraag van de rijke jongeling naar het eeuwige leven ('Meester, wat voor goed moet ik doen om het eeuwige leven te verwerven?', Mat. 19) is de vraag naar het heil. Deze jongeling doet alsof hij reeds lang het antwoord op zijn vraag weet en zoekt niet echt de navolging van Christus. Hij wil alleen discussiëren. De navolging breekt bij hem stuk op het radicale en onvoorwaardelijke goddelijke bevel. Zijn poging tot vluchten voor het echte volgen van Jezus blijkt ook uit zijn volgende vraag: 'Welke?' Jezus had hem geantwoord: 'Onderhoud de geboden', maar hij is niet gericht op de geboden, maar op zichzelf en zijn problemen. Daarom trekt hij zich terug op wat Bonhoeffer dan noemt het 'ethisch conflict', waardoor de kracht en de duidelijkheid van het gebod van God zijn leven niet binnen kan komen en raakt. De slang in het paradijs legde dit conflict in het hart van de mens ('Zou God gezegd hebben...?'). Van het duidelijke gebod en van de eenvoudige kinderlijke gehoorzaamheid wordt de mens afgetrokken door de twijfel. Het enige antwoord op onze zelfhandhaving en op de nood van onze gespletenheid is de daadwerkelijke gehoorzaamheid aan Christus. Het evangelie is niet 'een interessante mogelijkheid', zoals het gebod ook maar voor één uitleg vatbaar is: volg Mij na.

Door te komen tot Jezus, Hem na te volgen en te wandelen in het licht, zegt ons gereformeerde leerboek, de Heidelbergse Catechismus, waarin deze kwestie niet minder radicaal aan de orde komt (Zondag 32), eren wij niet alleen de Naam van de Here onze God, maar krijgen wij ook zekerheid van eeuwig leven en winnen we onze medemens voor Christus. Zo roept Christus ieder mens: Kom tot Mij, want alleen wie achter Mij komt, kan mijn discipel zijn (Luk. 14).

Dr. Herman Speelman is predikant van de Gereformeerde Kerk te Marknesse i.c.m. Nagele.

De route naar wijsheid

wandelen met God

Hoe word je een wijs mens? We staan allemaal voor keuzes in ons leven. Wat moet ik in deze situatie doen? Wat wil ik eigenlijk met mijn leven? Hoe ga ik om met tegenslagen? Het zou handig zijn als ik wist wat dan juiste, wijze beslissingen zijn. Het boek Spreuken zegt hierover: als je wijsheid zoekt, dan moet je niet denken dat je haar 1-2-3 te pakken hebt. Het is niet het toepassen van de juiste trucjes. Hoe krijg ik die wijsheid dan wel?

M.A. van Leeuwen ■

Wat is wijsheid?

Maar wat is wijsheid precies? Wijsheid is niet hetzelfde als intelligentie. Dat laat de praktijk al zien. Je hebt heel intelligente mensen, die ongelooflijke domme (en vaak ook slechte) dingen kunnen doen. En je hebt 'eenvoudige' mensen, die enorm wijze adviezen kunnen geven. Wijsheid is ook niet hetzelfde als goed gedrag. Levens volgen de juiste waarden en normen. Het heeft ermee te maken, maar het is meer dan dat. Voorbeeld: ik kan iemand die in geldnood zit wat geven. Dat is op zich een goede daad. Maar is het wijs, als ik weet dat iemand gokverslaafd is? Wijsheid is de juiste keuze kunnen maken, als er niet een duidelijke richtlijn is om op terug te vallen en je moet kiezen uit meerdere goede mogelijkheden. Het is de juiste beslissing op het juiste moment kunnen nemen.

Bewandelen van een weg

Hoe krijg je die wijsheid? Hoe word je die wijze persoon? Het boek Spreuken helpt je hierbij. Om te beginnen laat Spreuken zien, dat wijsheid het bewandelen van *een weg* is. 'Denk aan hem (God) bij alles wat je doet, dan baant hij voor jou *de weg*. (Spr. 3:6). Wijs worden is als het bewandelen van een weg, zegt de dichter hier. Steeds dezelfde stappen zetten. De ene voet voor de andere. Links, rechts, links rechts. En zo vooruit komen. De Bijbel zegt hier: wat voor mens je uiteindelijk wordt, is het gevolg van die routine van elke dag. Al die ogenschijnlijk kleine, simpele beslissingen, die gewoontes die er ingesleten zijn, waar je nauwelijks nog bij nadenkt. Wij denken misschien eerder dat de uitzonderingen, de extreme situaties ons vormen tot wie we zijn. Dat ongeluk toen, die crisis jaren geleden, die ene zwarte bladzijde in mijn leven. De Bijbel corrigeert dat beeld. Extreme situaties zetten wel een stempel op je leven, maar de *persoon* die jij uiteindelijk wordt, die wordt vooral gevormd door de routine van het dagelijkse leven. Je bent de optelsom van al die 'gewone', dagelijkse beslissingen die je neemt. Wil ik een wijs mens worden, dan zal ik mezelf dus een bepaalde discipline moeten opleggen. Ik moet een aantal

stappen zetten. En dat eindeloos herhalen. Linkervoet voor, rechtervoet voor. Dat is de enige manier waarop je vooruit komt. 'Wijs worden is niet het openen van een deur, maar het is bewandelen van een pad', zegt een bijbeluitlegger daarom ergens. Wijsheid heb je niet zomaar te pakken, het is geen afhaalproduct, het is een proces dat alsmaar doorgaat. Je leven lang.

De huidige cultuur

Waarom is het belangrijk dat je dit beseft? Omdat de cultuur waarin wij leven iets heel anders roept. Wij leven in een cultuur van 'instant-oplossingen': ik heb een probleem en ik wil dat het *nu* opgelost wordt. Stap een boekhandel binnen en je vindt stapels boeken over hoe je in zo kort mogelijke tijd je problemen oplost. Zeven stappen naar geluk, vijf manieren om je angst te overwinnen, enz. Wat zeggen die titels? Wat spiegelen ze je voor? Dat wijsheid het toepassen van een bepaalde techniek is. Iets wat je in een mum van tijd onder de knie hebt. Helemaal geen lange saaie weg, van steeds dezelfde oefeningen. Ook gelovigen zijn niet immuun voor deze manier van denken. Stel, je staat voor een belangrijke beslissing. Je vraagt je af: wat moet ik doen? Moet ik nou wel of niet van baan veranderen? Moet ik wel of niet verhuizen? Moet ik wel of niet doorgaan met die relatie? Sommige christenen zeggen: nou, als ik bid en ik krijg bij een bepaalde keuze rust, dan is dat Gods wil. Een ander zegt: ik vraag God om een teken. En het bijbelvers dat ik dan tegen kom, of het advies dat ik dan van iemand krijg, dat zie ik dan als Gods wil.

Bidden, de Bijbel opendoen, advies inwinnen, dat is goed. Noodzakelijk zelfs als je op zoek bent naar wijsheid. Maar het is niet een eenmalige oefening. Zo van: na dit ene gebed, dit ene bijbelvers, dit ene advies, moet ik het weten. Wijsheid is niet: gissen naar Gods wil bij belangrijke beslissingen. Wijsheid is in de eerste plaats heel nuchter je verstand gebruiken. En dan zien, dat de juiste beslissingen kunnen nemen een kwestie is van de lange adem. Elke dag op herhalingsoefening. Wijsheid is vooral

een weg willen bewandelen. De ene voet voor de andere zetten. En zo, stap voor stap, verder komen en uiteindelijk je doel bereiken. Een kortere route is er niet.

De dagelijkse stappen

Wat zijn die stappen, wat is die dagelijkse discipline waarin je je moet oefenen?

Spreuken 3 geeft vijf stappen die je moet zetten op de weg naar wijsheid.

Stap 1: Leer God kennen.

Dat is de eerste en meteen de belangrijkste stap. Het is de rode draad door het heel het Spreukenboek. In 1:7 staat het al: 'Het begin van alle kennis/wijsheid is ontzag voor de HEER.' En ook in 3:7: 'Heb ontzag voor de Heer en ga het kwaad uit de weg'. Wil ik weten wat ik moet doen in mijn leven, hoe ik de juiste beslissingen moet nemen, dan zegt de Bijbel: begin bij het leren kennen van God. Heb ontzag voor wie Hij is. Hoe is God dan? God is een God van liefde en trouw. 'Laat liefde en trouw je nooit verlaten, bind ze om je hals, schrijf ze in je hart' (Spr. 3:3). Die combinatie van liefde én trouw is typisch voor God. Het gaat om liefde die nooit teleurstelt en trouw die je nooit in de steek laat. Dat krijgen mensen niet voor elkaar, alleen God kan dat.

Wat betekent dit voor mij, dat God zo is? Dat God een God is, die met mij een intieme relatie heeft. Wil ik wijs worden, dan is de eerste geestelijke discipline, de eerste dagelijkse oefening: bedenken wie God is voor mij. Niet maar weten dat God van me houdt, maar beseffen dat Hij een band met mij is aangegaan, die onvoorwaardelijk is en waar Hij nooit op zal terugkomen. Waarom vinden wijze mensen volgens het boeken Spreuken rust, los van de situatie waar ze in zitten? Omdat ze tot in het diepst van hun ziel beseffen, dat God van ze houdt.

Stap 2 is: Leer jezelf kennen.

Wil ik een wijs iemand worden, dan moet ik ook mezelf goed kennen. 'Vertrouw op de Heer met heel je hart, steun niet op eigen inzicht.' (Spr. 3:5). 'Wees niet eigenzinnig' (Spr. 3:7). Dwaze mensen zijn volgens de dichter mensen die hun ogen sluiten voor zichzelf, voor hun zwakheden, hun slechte kanten, hun tekortkomingen. Je bent juist wijs als je eigen dwaasheden kent. Waarom is dat zo? Omdat je dan oog hebt voor de realiteit. Mensen die hun blinde vlekken niet willen kennen, die sluiten hun ogen voor de realiteit. En omdat ze dat doen, nemen ze steeds weer verkeerde beslissingen. Vallen ze van de ene fout in de andere. Een wijs mens durft zichzelf te onderzoeken. En die is niet bang voor de uitkomst van dat onderzoek. Wie hij is, staat nl. al vast: onvoorwaardelijk geliefd kind van God.

Stap 3: Leer de mensen om je heen kennen.

Heel het Spreukenboek laat zien dat een wijs iemand niet iemand is die als een kluizenaar leeft. Het boek Spreuken is waarschijnlijk een leerboek geweest op een (jongens)school voor wijsheid. Vandaar dat Spr. 3:1 zegt: 'Mijn zoon, vergeet mijn onderwijs niet.' Dat betekent: wijsheid is blijkbaar niet iets wat je zelf in huis hebt, of wat je van nature hebt. Je hebt anderen nodig om wijs (en wijzer) te worden.

Wat zijn dwazen? Dwaze mensen zijn individualisten.

Die denken: 'ik kom er zelf wel uit, ik heb geen advies van

anderen nodig.' De Bijbel zegt: juist als je je kwetsbaar opstelt, als je nederig genoeg bent om naar advies te luisteren, dan word je wijs.

Deel uitmaken van een gemeenschap, zeker de kerkelijke gemeenschap, waarin je aan elkaar de woorden van God mag doorgeven, dat is een heel belangrijke stap voor het groeien in wijsheid.

Stap 4: Leer Gods beste aanwijzingen kennen.

'Mijn zoon, vergeet mijn lessen niet, houd in je hart mijn richtlijnen vast' (Spr. 3:1).

Het woord dat voor 'richtlijnen' gebruikt wordt, is thora. En thora betekent: de wet van God. Wil ik God leren kennen, wil ik inzicht krijgen in mezelf en mezelf ook kunnen open stellen voor anderen, dan zal ik de Bijbel moeten leren kennen. Want dat staat vol met goede aanwijzingen, ANWB-borden van Gods wijsheid. Hoe ik met mijn emoties moet omgaan, met mijn relaties, met mijn geld, met mijn werk, met mijn woorden, familie. Leer je Bijbel kennen. Lees de ANWB-borden van God. Al die aanwijzingen helpen jou om vooruit te komen op de weg van de wijsheid.

Stap 5: Leer om te gaan met je problemen.

En dat is een stap die je misschien niet zou verwachten. Is wijsheid juist niet het vermijden van problemen? Spreuken laat zien dat die visie te simpel is en dat je altijd met twee woorden moet spreken hier. Ook al kun je *in het algemeen* zeggen dat de weg van de wijsheid je goed zal doen - God en de mens zullen je genegen zijn (Spr. 3:4) - dat betekent niet dat deze weg alleen maar over rozen gaat. Er staat zelfs: 'de HEER straft wie hij liefheeft' (Spr. 3:12). Dat is een heel ander geluid. En daarmee wil de dichter onze ogen open houden voor de realiteit. Wat de dichter je hiermee wil leren, is dit: wijsheid is niet de problemen uit de weg gaan, wijsheid is de problemen in je leven leren *hanteren*. Leren zien dat God hierin met je bezig is en dat Hij je erdoor wil vormen. Zie je God niet achter de moeiten in je leven, dan voel je je een speelbal: je wordt gemangeld, 'ze moeten altijd jou hebben'. Grote kans, dat je verbitterd raakt, of onverschillig, of cynisch. De bijbelse manier om te leren omgaan met tegenslag is: het niet wegduwen of bagatelliseren, maar het binnenlaten in je leven. Er is nl. geen weg naar wijsheid zonder problemen, zonder lijden, zonder tegenslag. 'Mijn zoon, een berisping van de Heer mag je nooit terzijde schuiven, zijn bestraffing moet je zonder afschuw ondergaan.' (Spr. 3:11). Een moeilijke les. Maar als er één is geweest, die weet hoe dat voelt, dan is dat Gods *eigen* zoon geweest. Wil ik overeind blijven in moeilijke periodes, wil ik God niet kwijtraken, dan moet ik me op Christus blijven richten. Hij leed niet alleen voor mij, hij staat ook *naast* mij in mijn lijden. De God die mij wil vormen door moeilijkheden heen, is ook de God die *in* de moeilijkheden met mij optrekt. Stap voor stap.

Ds. Mark van Leeuwen is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Oost.

Maximumloon als inkomensbegrenzer?

Christelijke noties bij inkomenverdeling

Er vindt een stevige discussie plaats over de buitensporige topinkomens. Zowel in de publieke sector, als over de grootverdieners in het bedrijfsleven. Wordt het veertig jaar na de invoering van het minimumloon geen tijd voor de invoering van het maximumloon? Moet eenzelfde percentage 'bonus' dat de bestuurder van een beursgenoteerde onderneming krijgt niet op eenzelfde wijze aan de medewerkers worden uitgekeerd? Het gesprek over een goede inkomensethiek is niet gemakkelijk. Wat is rechtvaardig? Welke aanknopingspunten geeft de Bijbel? Zouden christenbestuurders op basis van zelfregulering niet meer het voortouw kunnen nemen?

J. Westert ■

Verontwaardiging alom, enkele weken geleden. Deze keer stond de bonus van de topman van het slecht presterende Fortis in de belangstelling. Enkele dagen later kondigde minister Plasterk aan een eind te willen maken aan de te hoge inkomens van presentatoren en commentatoren bij de publieke omroep. Zij worden immers met publiek geld betaald. Bij de overheid wordt gestreefd naar de invoering van de zgn. Balkenende-norm. Topfunctionarissen mogen niet meer verdienen dan de minister-president. Via openbaarmaking van inkomens en fiscale maatregelen probeert de regering de excessieve beloningen aan te pakken. Het effect van deze laatste maatregelen wordt overigens betwijfeld.

Inkomensbeleid

Het vraagstuk van een rechtvaardige inkomensverdeling is van alle tijden. Lees de Bijbel maar na op rijkdom en loon. Veertig jaar geleden werd de discussie volop gevoerd. De invalshoek van toen vormde de invoering van het wettelijk minimumloon (1968), de nivellering van inkomens, en de noodzaak te komen tot loonmatiging. Matigen was akkoord, mits de sterkste schouders de zwaarste lasten droegen. De discussie over nivellering van inkomens is vrijwel volledig uit beeld geraakt. Te geringe verschillen blijken niet goed voor de werking van de arbeidsmarkt, prestaties worden onvoldoende uitgelokt. Bovendien is er een ontwik-

keling op gang naar een decentrale en individuele arbeidsvoorwaardenvorming.

De collectieve arbeidsovereenkomst (cao) heeft aan belang ingeboet. Maatwerk en differentiatie zijn kernwoorden, die zich niet verdragen met een te centraal inkomensbeleid. Prestatiebeloning is niet langer een vies woord. Werk moet lonen. Solidariteit tussen inkomensgroepen speelt een minder prominente rol. Op een krappe arbeidsmarkt doen ook de schaarsteposities hun werk. En last but not least: de internationalisering van de economie heeft andere verhoudingen doen ontstaan. De meer liberale Angelsaksische wereld heeft aan invloed gewonnen.

Visies op inkomen

Rond de visie op inkomensvorming zijn er grofweg drie richtingen te onderscheiden. De *liberale* richting, waar inkomensvorming wordt beschouwd als een natuurlijke vorm van marktwerking. Het inkomen is een kwestie van prijsvorming. In deze visie is er een tamelijke passieve rol voor de overheid weggelegd. Vrijheid, markt en prestatie zijn belangrijke begrippen.

Een andere richting is die van de *sociaal-democraten*: in de inkomensverdeling heeft de overheid een belangrijke taak via belastingmaatregelen. De Bos-belasting voor topfunctionarissen is daarvan een voorbeeld.

De aandacht voor koopkrachtplaatjes en de scenario's voor de inkomensontwikkeling met name voor de zwakste groepen worden juist vanuit deze politieke invalshoek gedomineerd. Eerlijk delen, gelijkheid zijn relevante begrippen voor deze richting.

Vanuit de *christelijke* visie op inkomensvorming wordt het begrip 'rechtvaardig' vanuit bijbelse noties gevuld. Noties als rentmeesterschap, persoonlijke en gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de (bedrijf)gemeenschap zijn belangrijk bij de vormgeving van het inkomensbeleid. Rechtvaardigheid is geen eenvoudig begrip, als het concreet gemaakt moet worden. Het subjectieve rechtsgevoel van mensen speelt een grote rol. In dat gevoel hebben ook begrippen als afgunst en begeerte een grote invloed. De Bijbel spreekt over rechtvaardigheid in overeenstemming met de wet van God. Vooral recht doen aan de arme en zwakke komt nadrukkelijk naar voren. Denk aan de positie van de wees en weduwe, de slaaf en de vreemdeling. Gelijktijdig wordt rijkdom niet afgekeurd. Rijkdom wordt zelfs positief gewaardeerd (Abraham, Gen. 24:35). Wel wordt het belang van rijkdom gerelativeerd. De rijke beroeme zich niet op zijn rijkdom. (Jer. 9:22 en zie ook Pred. 5:9, Spr. 15:16, Luk. 6:24-25). Jezus plaatst rijkdom vooral in het besef, dat rijkdom een gave is waarmee God en de naaste kan worden gediend. (Luk. 8:14, Luk. 12). De geestelijke kant, het Koninkrijk van God, gaat uit boven het verzamelen van aardse goederen (Mar. 8:36,37). Rechtvaardigheid staat in de context van God en de naaste. Wie 'rechtvaardigheid' wil gebruiken in de inkomenspolitieke discussie kan zich beter bedienen van een term als 'billijkheid'.

Gelijke waarde

De Bijbel zegt echter meer als het gaat over roeping en verantwoordelijkheid van de mens. Mensen hebben een gelijke waardigheid als evenbeeld van hun Schepper (Gen. 1:26, Jak. 3:9). De ene mens heeft geen bijzondere voorrechten boven de ander op grond van zijn natuurlijke status. Inkomensverschillen, *uitsluitend* gebaseerd op sekse, ras, nationaliteit, afkomst, traditie, macht, aanzien, relatie en leeftijd zijn dan ook niet verdedigbaar. De Bijbel legt ook verband tussen inkomen en prestatie. Denk aan de regel: 'De arbeider is zijn loon waard' (Luk. 10:7, 1 Tim. 5:18). Dit uitgangspunt wordt vooronderstelt, wanneer we lezen dat God de mensen beloont (Ps. 62:13). Prestatie is het totaal van inspanning, inzet, werktijd, arbeidsomstandigheden en verantwoordelijkheid. In het beleid over rechtvaardige inkomensverdeling dienen deze aspecten op een billijke en objectieve wijze gewogen te worden. Kennis, kunde en ervaring zijn bij het inkomensdebat eveneens van betekenis. Dat geldt ook voor schaarste. In de Bijbel komen we het voorbeeld tegen van Salomo. Hij betaalde Hiram voor zijn knechten, die bomen

voor de bouw van de tempel vellen. Dat waren de echte vaklieden. Salomo betaalde dan ook flink voor deze schaarsteposities (1 Kon. 5:6).

Behoeft

Een ander begrip, van belang voor een ethisch denkkader, is behoefte. De Bijbel spreekt over Gods zorg voor voldoende levensonderhoud. Loon mag niet 'gedrukt' worden, arbeiders niet uitgebuit (Mal. 3:5, Jer. 22:13, Jak. 5:4).

prestatiebeloning is niet langer een vies woord

Veertig jaar geleden waren dit belangrijke noties voor het minimumloon en de minimumuitkeringen. De tweezijdigheid die de Bijbel kenmerkt als het gaat om loon en rijkdom, zien we ook terug bij het begrip behoefte. Inkomen is geen statussymbool. Overdreven consumptiezucht rechtvaardigt niet de behoefte aan een hoge inkomenspositie. Ik verwijs naar de hiervoor genoemde teksten.

Eerlijke verdeling

De Bijbel biedt voldoende ethische noties om te streven naar een billijke of rechtvaardige inkomensverdeling. Daarmee hebben we nog geen simpele set aan regels. Het socialistische ideaal van 'alles eerlijk delen' nemen we bijvoorbeeld niet een op een over, wat niet wegneemt dat ook de Bijbel aandacht schenkt aan eerlijke verdeling. Bij de verdeling van het land Kanaän onder de stammen van Israël wordt rekening gehouden met de omvang van de stam (Num. 26:52-56 en 33:54). David verdeelde de buit onder de strijders en de thuisblijvers. Hij maakte van die verdeling een inzet voor Israël (1 Sam. 30:21-25). Ook het sabbats- en jubeljaar waren er op gericht de oorspronkelijke verdeling van het land te herstellen (Lev. 25). Eerlijk delen is een middel en niet het doel. Toch zijn de voorbeelden een richtingwijzer voor het ontwikkelen van een billijke inkomensverdeling. Zo zou ik er voor willen pleiten, dat een bonus niet alleen aan de topmensen toekomt; uitsluitend omdat onder zijn leiding er een forse prestatie is geleverd.

Zelfbeheersing en loyaliteit

Enkele decennia geleden ging de aandacht bij inkomensverdeling met name naar de onderkant van het loongebouw. Het wettelijk minimumloon werd ingevoerd. Een pleidooi voor een maximuminkomen heeft in het christelijk sociaal debat nooit veel steun gekregen. Bij de huidige discussie over de topinkomens ligt het voor de hand dat pleidooi krachtiger onder ogen te zien.

De excessieve beloningen van topbestuurders, media- en sportmensen bevorderen een graaicultuur en doen de loyaliteit met de eigen onderneming afnemen. Het eigen belang en persoonlijk gewin staat centraal. Zelfbeheersing en loyaliteit met de (bedrijfs)gemeenschap zijn deugden die onderschat worden. Bestuurders die zich daar onvoldoende rekenschap van geven, onderschatten hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een topbestuurder, die zijn vorstelijk inkomen verdedigt op grond van zijn grote verantwoordelijkheid, weet mij niet duidelijk maken waarom zijn inkomen in enig jaar met 30% moet

de relatie met maatschappelijke verantwoordelijkheid en roeping is op drift geraakt

groeien en waarom hij alleen recht heeft op een topbonus. Zo is het ook volstrekt onhelder waarom hoogste topfunctionarissen bij de overheid meer moeten verdienen dan de minister-president; daarbij zij aangetekend dat ministers bij de huidige inkomensverhoudingen geen echte grootverdieners zijn. Dat geldt niet minder voor media en sportmensen. Een voetballer kan zich beroepen op zijn unieke kwaliteiten, maar rechtvaardigt dat een inkomen van tussen de 5 en 6 miljoen? (Van Nistelrooij). Uiteraard speelt kunde en schaarste een rol, maar illustreren zulke inkomens niet evenzeer een gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid van in dit geval de bedrijfstak 'voetbal'. De relatie met maatschappelijke verantwoordelijkheid en roeping is op drift geraakt. Het eigen korte termijn belang en gewin staan voorop. Als het gaat om inkomensbesteding wordt een demonstratie-effect gestimuleerd. Met het gebrek aan eigen zelfbeheersing ontcrachten topbestuurders de eigen oproepen tot een gematigde loonontwikkeling. Het pleidooi van de overheid om verantwoord om te gaan met publieke middelen wordt tekort gedaan. Bezuinigingen in de sfeer van de AWBZ of de thuiszorg zijn niet geloofwaardig als de bestuurders van zorginstellingen meer dan riant bezoldigingen genieten, of met gouden afkoopsommen de deur worden gewezen vanwege hun mismanagement.

Maximumloon als inkomensbegrenzer

Tegen de buitensporige beloningsontwikkeling is een kritische tegenbeweging op gang gekomen. De code Tabaksblatt gaf een eerste aanzet. De wettelijke verplichting om topinkomens openbaar te verantwoorden, zorgt voor meer transparantie. De maatregelen blijken tot nu toe echter te weinig effectief. Dat geldt voor de in te voeren Bos-belasting. Die maatregel is goed voor de schatkist, maar de inkomenseffecten zullen op de onderneming worden afgewenteld.

Voor de (semi-)publieke sector lijkt de invoering van de Balkenende-norm voorshands nog het meeste effectief te zijn. Het is de eerste echte aanzet tot begrenzing van de groei van topinkomens. Raden van Toezicht in het onderwijs, de zorg en de media zijn inmiddels met deze grens geconfronteerd. De overheid probeert langs deze lijn ook

grip te krijgen op activiteiten, die zij indirect met publieke middelen bekostigt, zoals de inkomens van commentatoren bij de publieke omroep.

Het debat over een wettelijk maximuminkomen en de begrenzing van de variabele beloning kan intensiever worden voortgezet. In aansluiting op het pleidooi van de Zwitserse ondernemer Thomas Minder kan ik mij voorstellen dat er een wettelijke richtlijn komt. Het maximumloon mag niet meer mag bedragen dan dertig keer het wettelijk minimumloon, of dat van de laagste cao-schaal. Uitgaande van dit principe komt het maximuminkomen voor de top op ongeveer € 530.000 per jaar. Dat is altijd nog drie keer het inkomen van de minister-president. Ik ga hier uit van de Nederlandse context. Gelet op het internationale klimaat, waarin veel ondernemingen werkzaam zijn, is er veel te zeggen voor een internationale of Europese aanpak.

Daarnaast is het van belang om naast de versterking van de positie van de aandeelhouders ook de positie van werknemers te versterken. Dat kan door de ondernemingsraad instemmingsrecht met de beloning van de bestuurder toe te kennen. En in plaats van fiscale maatregelen zou een verplichting om werknemers in dezelfde mate te laten meedelen in de variabele beloningsregelingen van de bestuurders, snel tot een behoedzamer en minder buitensporig inkomensbeleid kunnen leiden. De bestuurder draagt immers wel de eindverantwoordelijkheid voor het halen van de financiële resultaten, maar wie is hij zonder medewerkers die hem in staat stellen doelen te verwezenlijken? Bonusregelingen zullen snel meer realistische vormen aannemen, en ook moet de bonusregeling op een evenredige wijze worden toegepast op overige personeelsleden.

Goede voorbeeld

In het debat over de inkomensethiek aan de bovenkant van de markt vormen christelijke organisaties en partijen niet de voorhoede. Gelet op het christelijk sociale denkkader is meer aandacht gepast. Dat geldt ook ten aanzien van zelfregulering. Netwerken van christelijke leidinggevenden zouden intensiever en opener over de eigen inkomensontwikkeling, hun drijfveren en doelen met elkaar van gedachten moeten wisselen en een bijdrage leveren aan het publieke debat. Vanuit het belang, dat wordt gehecht aan een deugd als zelfbeheersing en de notie van persoonlijke verantwoordelijkheid is hier een taboe te doorbreken. Zelfregulering begint veelal met het goede voorbeeld. Wie neemt het initiatief tot zo'n vorm van interview?

Jan Westert is redacteur van *De Reformatie*.

Reacties: jan@westert.nl

Voor meer informatie over ethiek en economie verwijs ik graag naar het boek *Het oog van de naald* van Johan Graafland, 2007, Ten Have (zie de boekbespreking in *De Reformatie* nr. 41).

Verder is nog altijd lezenswaardig de nota *Inkomensvorming en -verdeling*, GMV, 1982

Prediker in Afrika

m e e g e l e z e n

Veel Nederlanders bevinden zich in vakantietijd in het buitenland. Het is boeiend om daar kennis te maken met christenen. Je voelt de eenheid van het geloof, en tegelijk zijn er verschillen.

T. Groenveld ■

Christenen in andere landen geven soms andere invulling aan het christelijke leven dan wij in onze Nederlandse/westerse cultuur. Het zet je ook aan het nadenken: in hoeverre hebben wij ons aangepast aan onze cultuur? Zijn we daar kritisch op?

Ds. E. Brink (GKv) doet in Opbouw (NGK) verslag van zijn verblijf in Bangui, de hoofdstad van de Centraal Afrikaanse Republiek, waar hij les gaf aan een protestantse theologische universiteit.

“In 2002 en dit jaar opnieuw ging ik voor een maand naar Bangui om daar het vak exegese Oude Testament te geven. Gericht onderwijs in de uitleg van ‘de wijsheid’, in het bijzonder van het boek Prediker. Het is zeer leerzaam om te zien hoe het woord van God landt in een andere cultuur dan de onze. Bij het lezen van de Prediker samen met de studenten werd bijvoorbeeld het vluchtige karakter van onze werkelijkheid des te duidelijker. Meer dan bij ons is in de Afrikaanse zo door en door tastbaar dat het leven vluchtig is - soms op het absurde af. Op het moment dat ik het college gaf over het Hebreeuwse woord hebel (vluchtig - leeg), kwam een helikopter boven de universiteitsgebouwen rondcirkelen. De angst was te lezen in de ogen van de studenten, want dit zou kunnen duiden op een staatsgreep. En zij doken onder de banken. De Centraal Afrikaanse Republiek staat immers niet bekend als een van Afrika’s stabielste landen. Zo werd er kort na mijn eerste verblijf inderdaad een coup gepleegd - de kogelgaten in de muur waren in 2008 nog steeds zichtbaar.”

In dat bedreigde bestaan wordt de wijsheid van Prediker in praktijk gebracht:

“...om ondanks alles, toch te genieten van het leven in een levende verbinding met de Schepper. Wonderlijk mooi om te zien hoe mensen kunnen genieten van de onderlinge band in een gemeenschappelijke en sobere maaltijd. Aan een van de hoogleraren die in USA studeerde, vroeg ik eens wat hem het meest had geschokt in de westerse samenleving. Hij vond het verbijsterend om te merken, dat mensen in staat zijn maandenlang naast je te wonen, zonder een significant contact te hebben. Zijn buurman leefde zijn eigen leven, helemaal op zichzelf. Hoe anders is de gastvrijheid in de Afrikaanse cultuur, die net als in de oud-oosterse cultuur zo’n grote rol speelt.(...)”

Men reageerde ook anders op de oproep te genieten van de ene vrouw die je liefhebt (Prediker 9:9). Er komen in Afrika nuances bij die in onze westerse cultuur niet meteen worden aanvoeld. Bijvoorbeeld allerlei sociale aspecten en noties van zorg, als het gaat om polygamie. Daarom moeten vrouwen ook niet verstoten worden als hun echtgenoot christen wordt. Alleen mag een man die zijn vrouwen houdt, geen verantwoordelijke posities bekleden in de kerk.”

Tegelijk hebben Afrikanen kritische vragen voor westerse christenen:

“Hoe kunnen zij de moderne man-vrouw verhoudingen, waarbij het onderscheid soms wordt genivelleerd, rijmen met Bijbelteksten die toch duidelijk het onderscheid markeren? Passen westerse christenen zich ook niet aan door culturele verschijnselen te accepteren? En hebben zij geen tradities waar zij moeilijk van los kunnen komen? Geven zij altijd zo makkelijk voorrang aan Gods Woord boven hun cultuur?

Het feit dat Prediker oproept om op zijn tijd wijn te drinken werd helemaal als wonderlijk ervaren. Subtiel werd opgemerkt, dat het op zijn minst in combinatie met een maaltijd was... De blanke zendelingen hebben indertijd strikt verboden om enige vorm van alcohol te nuttigen. En dit is tot op de dag van vandaag in de meeste kerken ook een gangbare gedragscode. Bij het avondmaal wordt dan ook aan andere drank gebruikt.

Er schuilt een zekere wijsheid in om het gebruik van alcohol onder christenen tegen te gaan - drank maakt meer stuk dan je lief is, ook in Afrika. Alleen was het schokkend voor de Afrikaanse christenen, toen bleek dat deze zendelingen zelf wel de nodige drank nuttigden, terwijl ze het verbod onder de zwarte christelijke bevolking strak oplegden. Deze vorm van hypocrisie werd in verband gebracht met wat Jezus opmerkt in Matteüs 23:3: ‘ze doen zelf niet wat ze jullie voorhouden’.

Ds. Tonnis Groenveld is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Uithuizen en woont te Roodeschool.

‘Dag schepping?!’

Zorgen voor Gods wereld in een tijd van klimaatverandering

Vrijwel elke dag is er nieuws over het klimaat. Temperatuurrecords sneuvelen, gletsjers smelten, poolijs verdwijnt. Alles wijst erop dat het klimaat in hoog tempo verandert door het gedrag van de mens: het massale opstoken van olie en steenkool. Zelfs in het welvarende Nederland maakt dit mensen onrustig. Zullen we het wel droog houden achter onze dijken? Welke landen krijgen last van voedselschaarste of natuurrampen? Wat betekent dat voor ons plekje in de wereld? Daarom heeft het Christelijk Ecologisch Netwerk voor de jaarlijkse ‘Periode voor de Schepping - van 1 september tot 4 oktober - gekozen voor het thema: ‘Dag schepping?! Zorgen voor Gods wereld in een tijd van klimaatverandering’.

P.H. Siebe ■

Wie doordenkt over klimaatverandering, komt nog op andere vragen. Is het wel eerlijk dat wij zoveel energie (blijven) gebruiken? Als we andere landen als China en India ook hun welvaart gunnen, hoe verdelen we die welvaart dan - want we hebben maar één aardbol en geen drie. Het zijn vragen naar rechtvaardigheid, naar onze verantwoordelijkheid, naar hoe het goede leven eruit ziet. Vragen met een morele en spirituele dimensie. Vragen die alles te maken hebben met leven en dus met geloven, zoals blijkt uit dit joodse verhaal.

Een rabbi werkt in zijn tuin samen met zijn zoon.

‘Waren we nog maar in het paradijs’, zucht de jongen. ‘Moest Adam ook zo hard werken?’

‘Dat weet God alleen’, zegt de rabbi.

‘Maar wat denkt u ervan?’ vraagt de jongen.

‘Ik denk dat God nog niet klaar was’, peinst de rabbi. ‘Het paradijs was een speciaal aangelegde tuin. Adam moest die bewaken én bewaken. Er dreigde dus gevaar. Buiten het paradijs was ongetemde natuur, dood en verderf’.

‘Wanneer is God klaar?’ vraagt de zoon.

‘Dat weet God’, zegt de rabbi. ‘Maar één ding weet ik wel. Het helpt als jij en ik doorgaan met doen wat we moeten doen’. En hij bukte zich om het onkruid te wieden.

De klimaatverandering is het meest sprekende voorbeeld dat de mens bezig is het subtiele evenwicht in de natuur om zeep te helpen - zonder dat hij precies weet wat hij aan het doen is! Zoals de rabbi doorging met onkruid wieden, zo rust ook op ieder van ons de verantwoordelijkheid om wat te doen en niet te denken: na ons de zondvloed, of: dat moet de buurman of de overheid maar oplossen. Een toenemend aantal kerken heeft dat in de afgelopen jaren aangevoeld en aandacht besteed aan de zorg voor de schepping. Sommige gemeenten maakten er zelfs een project van meerdere weken van, met een grote rol voor jongeren bijvoorbeeld, of aan de hand van de Michacursus (zie kader).

Ook dit jaar nodigen zowel het CEN als de projectgroep Kerk en Milieu kerken en gemeenten van alle gezindten in ons land weer op, de jaarlijkse ‘Periode voor de Schepping’ te vieren, bij voorkeur tussen 1 september en 4 oktober.

Kerk en Milieu - een projectgroep van de Raad van Kerken - en CEN werken al geruime tijd samen, momenteel onder andere bij de voorbereiding van een oproep van de Raad van Kerken in verband met de klimaatverandering. In de Bijbel lezen we dat Jezus niet op aarde kwam om mensenzielen in de hemel te brengen, maar om *heel de schepping* te redden, *alle* dingen te herstellen (Hand. 3:21). Door Jezus wilde God *alles* met zich verzoenen (Kol. 1:20, 2 Kor. 5:19). En Paulus roept ons op om als navolgers van Jezus Christus die verzoening uit

te delen (2 Kor. 5:18). En dan gaat het niet alleen om *men-sen*, maar ook om dieren, planten, dingen - het hele ecosysteem aarde, dus ook het klimaat. De schepping ziet dan ook met reikhalzend verlangen uit naar het openbaar worden van wie Gods kinderen

zijn, zegt Romeinen 8:19. Als mensen doen wat ze moeten doen - dan wordt dat nog niet het paradijs op aarde, maar wel leefbaarder. Er komt meer gerechtigheid. Een voorproefje van de nieuwe aarde, waar gerechtigheid zal wonen, waar alles en iedereen tot zijn recht zal komen. Dat de Bijbel *deze* boodschap bevat over onze omgang met de planeet waarop wij wonen, is voor veel christenen nog nieuw. Begrijpelijk, want duizenden jaren lang werd de mens door de natuur bedreigd in plaats van omgekeerd, zoals nu het geval is.

als mensen doen wat ze moeten doen - dan wordt dat nog niet het paradijs op aarde, maar wel leefbaarder

Zo wordt het christelijk geloof in onze tijd een *essentiële inspiratiebron* bij het aanpakken van problemen als klimaatverandering. Want stel je voor, u en ik mogen niet alleen *mensen* helen en verzoenen, maar ook het *deel van de schepping dat wij beheren*. Waar dat gebeurt, zorgt de boer goed voor zijn vee, de tuinier goed voor zijn planten en gaan we klimaatbewust leven. Want God schiep ook het klimaat. Een klimaat dat zich herhaaldelijk van zijn ruige kanten heeft laten zien in de zondvloed en ijstijden. Een klimaat dat nog steeds overmatige hitte, droogte, regenval en ijzige kou kent. Een klimaat dat wij hebben te respecteren en dat ons bij onze menselijke grenzen bepaalt. Wij doen dat in hoop en vertrouwen op die God die de belofte aan Noach gaf dat er nooit meer een zondvloed zou komen. Is het gewaagd, te zeggen dat God een 'klimaatplan' heeft voor de aarde? En dat de boodschap van en over Jezus betekenis heeft voor het klimaat? Hij toonde macht over wolken, lucht en winden, vertelt het evangelie ons. Fascinerend en hoopgevend. Nu wij iets beginnen te begrijpen van de complexiteit van het klimaat en beseffen dat we er schade aan toebrengen, kunnen we er niet langer omheen Jezus Christus ook na te volgen als het om het klimaat gaat in zijn respect voor

Gods wijsheid in de schepping. Hoe - dat is in de praktijk nog niet altijd even eenvoudig. Maar dat betekent niet dat we ervoor weg mogen lopen. Denk erover. Praat erover. Bid ervoor. En ga er wat aan *doen*. Waar begint u?

Themamap 'Dag Schepping?!'

Voor kerken en kerkleden die met het thema aan de slag willen, komt in augustus een themamap uit van het CEN: 'Dag Schepping?!' met ondermeer een preek, een schets voor een jongerendienst, achtergrondmateriaal, liturgiesuggesties en ander verwerkingsmateriaal. De map is ontwikkeld met het oog op gebruik in kerkdiensten van protestantse en evangelische signatuur. Het pakket is te bestellen via de website van de Evangelische Alliantie: www.ea.nl en kost 5 euro.

Boek 'Levend Huis'

Het thema 'Dag Schepping?!' verwijst niet alleen naar de dreiging van de klimaatverandering, maar ook naar de scheppingsdagen uit Genesis 1. Dat slaat op het boek *Levend Huis*, *eco-spiritualiteit en schepping* van de projectgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken dat eveneens uitkomt in augustus. Het scheppingsverhaal wordt daarin gekoppeld aan een 'ecologische bijbellezing'

en aan zeven milieuthema's: klimaat, water, ruimtelijke ordening, biodiversiteit, de verhouding tussen mens en dier, voedsel en de waarde van stilte. Het boek bevat interviews met zeven milieuprominenten, waaronder Jan Boersema, Lucas Reijnders, Marianne Thieme en Tineke Huizinga. Het boek verwijst naar de website van Kerk en Milieu: www.kerkenmilieu.nl waar materiaal staat voor vieringen en kerkdiensten rond de thema's van de zeven scheppingsdagen.

Michacursus

De Michacursus is een cursus van zeven bijeenkomsten, bedoeld om te groeien in betrokkenheid op mensen - dichtbij en veraf - en op de schepping met haar vele rijkdommen. Het doet er namelijk toe wat jij doet. Door armen te helpen, zorg te dragen voor de natuur en ook in eigen omgeving contact te zoeken met kwetsbare medemensen, geef je aan Jezus te willen volgen. Zie www.michacursus.nl.

Peter Siebe is voorzitter van het Christelijk Ecologisch Netwerk.

www.ea.nl

www.kerkenmilieu.nl

www.michacursus.nl

Gisbertus Voetius - de eerste gereformeerde theoloog van Utrecht

Wie Voetius ter sprake brengt, ziet hem ongetwijfeld als een begaafde, jonge predikant die zich in zijn eerste gemeente te Vlijmen (N.B.), confronteerde met de rooms-katholieke meerderheid in het dorp. Toch maken we van de gereformeerde Voetius geen absolute tegenstander van het theologiseren door Rooms-katholieken, alleen al vanwege zijn grote waardering voor middeleeuwers als Bernardus van Clairvaux, Johannes Duns Scotus en de Broeders des Gemenen Levens.

H. Veldman ■

We hebben bij Voetius ook te denken aan zijn medewerking aan de bestrijding van de remonstrantse leer, te beginnen in de classis Gorinchem en uitmondend in zijn deelname aan de grote Synode van Dordrecht (1618-1619). Wat minder bekend is het feit dat hij ook diende als veldprediker in het leger van Willem van Nassau (de gouverneur van Heusden), waarbij de inname van 's-Hertogenbosch (1629) een hoogtepunt betekende.

Intussen had Voetius zich theologisch meer en meer bekwaamd in de Oosterse talen, waardoor hij in 1634 benoemd werd tot hoogleraar aan de Illustre School te Utrecht, welke benoeming in 1636 ging gelden voor de toen opgerichte Utrechtse hogeschool.

Wie denkt dat Voetius zich daarna als wetenschapper heeft opgesloten in een 'ivoren toren' heeft compleet ongelijk. Vanaf het begin van zijn aantreden als professor bleef hij ook dienst doen als predikant, als pastor en raadgever van de kerkenraad. Zijn theologiseren, hoe wetenschappelijk ook, hoe scholastisch veelszins, had altijd een praktische kant: geloof en wetenschap moesten de vroomheid van de kerk(leden) dienen.

Gisbertus Voetius, geboren in 1589, heeft een rijk en lang leven gekend, dat hem in staat stelde de kerk, wetenschap en samenleving te dienen tot zijn dood in 1676. Zijn strijdbaarheid betrof invloedrijke denkers als Descartes, Coccejus, De Labadie en Maresius. Veel van Voetius' denkwerk werd in druk uitgegeven, voor een groot deel (helaas) in het Latijn.

Toch is dit laatste geen verhindering geweest voor prof. Andreas J. Beck (van de Evangelisch-Theologische Faculteit te Leuven) om een diepgaand onderzoek in te stellen naar de theologie van Voetius en speciaal aandacht te schenken aan diens Godsleer. Het geheel van deze studie heeft gediend als proefschrift waarmee Beck aan de universiteit van Utrecht promoveerde. Het ziet er degelijk uit en de relatie van Beck tot Voetius zou men kunnen typeren als sympathetisch-kritisch, met de grootste nadruk op het sympathetische.

Het proefschrift van dr. Beck kent drie delen; het eerste betreft een compacte biografie van Voetius (pp. 35-59) met daarop aansluitend een zeer handzame uiteenzetting over Voetius' bestrijding van het Cartesianisme (pp. 60-90) en enkele vooraanstaande theologen (pp. 91-105). Een iets uitvoeriger beschrijving geeft Beck van Voetius als representant van de Nadere Reformatie en het Gereformeerd Piëtisme (pp. 106-142). Steeds blijkt dat Beck de jongste

stand van zaken in het theologisch-historisch onderzoek heeft verwerkt in zijn beschrijving.

Het tweede deel van deze studie draagt een meer systematisch-theoretisch karakter (pp. 143-206). Beck geeft aan welke uitgangspunten bij Voetius golden voor zijn theologiseren; daarin valt op dat naast de eerbied voor de Heilige Schrift ook van invloed is de systematiek van bepaalde vormen van de scholastiek, o.m. in het onderscheidend spreken over natuurlijke en bovennatuurlijke theologie. Naast het theoretische stond Voetius het praktische - en dus relationele - van de theologie duidelijk voor ogen; Beck duidt dat fraai aan met de uitdrukking 'die Gottesgemeinschaft als Horizont' (p. 184vv.).

Het derde deel handelt dan over de Godsleer. Men kan hieruit leren dat deze leer beslissend is voor het gehele theologische 'bedrijf'. Dit fundamentele aspect van Voetius' theologie was tot nu toe niet systematisch onderzocht, maar is nu door Beck tot in finesse toe overzichtelijk beschreven (pp. 207-425). Zo komen o.m. aan de orde de vraag naar het kennen van God, de eigennamen van God, de leer van de Drie-eenheid, de 'eigenschappen' of 'deugden' van God (vgl. art. 1 NGB). In afzonderlijke uiteenzettingen over het weten en het willen van God, over Diens recht en gerechtigheid, over Gods macht en alvermogen plaatst Beck de theoloog Voetius in relatie tot denkers uit verschillende eeuwen van de kerkgeschiedenis. Dan blijkt ook dat de gereformeerde Voetius een diepe verwantschap kent met Augustinus en ook met middeleeuwse denkers, onder wie de franciscaner theoloog Duns Scotus (1265/66-1308, de 'theoloog van de vrijheid') zonder meer de eerste plaats inneemt.

Het levenswerk van Gisbertus Voetius heeft in ons land de laatste jaren steeds meer aandacht gekregen; deze belangwekkende ontwikkeling krijgt met de studie van dr. Beck een stevige impuls. Historische theologie leek wel eens op sterven na dood, maar ze leeft weer, en niet in het minst door het werk van Utrechtse theologen uit het heden en uit een ver verleden.

N.a.v.: Andreas J. Beck, *Gisbertus Voetius (1589-1676). Sein Theologieverständnis und Seine Gotteslehre*. Diss. Utrecht. Uitg. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2007. ISBN 978-3-525-55100-4. Omvang 509 pp.; prijs € 88,-.

De jonge W.G. de Vries keek zijn ogen uit

Onze vroegere redacteur Dr. W.G. de Vries, overleden in 2006, heeft de laatste tijd van zijn leven besteed aan het samenstellen van zijn memoires. Hij is daar niet mee klaar gekomen, maar het deel dat wel zo goed als af was, is nu gepubliceerd als deel 11 van de ADChartasreeks, onder redactie van Dr. George Harinck.

Dit egodocument bevat het levensverhaal van Wietze Geert de Vries vanaf zijn jonge jaren in het Groningse stads- en dorpsleven tot aan het moment dat zich hij als dominee verbindt aan de gemeente van Winschoten. Wanneer we hierbij even de jaartallen vermelden, namelijk 1926-1952, dan kan iedereen nagaan dat dit hoogst interessante jaren zijn geweest, zowel nationaal als ook kerkelijk.

Het aardige van De Vries' memoires is dat hij zijn persoonlijke verhaal heel mooi weet te integreren met de diverse nationale, regionale en kerkelijke aspecten die in deze tijd zich lieten gelden. We lezen wie zijn grootouders waren, hoe zij zich in hun eenvoudig bestaan inzetten voor kinderen en kleinkinderen, hoe zij hen voorgingen in het dienen van God, hoe het in hun gemeente Hoogkerk toeging ten tijde van ds. R. Middelveld, enz., enz.

De Vries was nog geen 14 toen de tweede wereldoorlog uitbrak; hij beleefde de Duitse bezetting in de stad Groningen en heeft zelf ondervonden hoe ook jonge kerels werden gedwongen te werken voor de Duitse macht. Hij wist met anderen uiteindelijk te ontkomen door schurft voor te wenden, iets waaraan een goede Nederlandse arts zijn welwillende medewerking verleende. De bevrijding van Groningen in april 1945 heeft diepe indrukken bij De Vries nagelaten.

Op dat moment was de kerkstrijd al uitgelopen op een kerkscheuring, waarbij de aanstaande student Wietze de Vries voor de Vrijmaking koos, terwijl de rest van zijn familie zich gehoorzaam toonde aan de synode. Het zegt iets van het zelfstandig beoordelen van een jong mens in een spanningsvolle tijd. Voor wat betreft de factoren die op deze keuze van wezenlijke invloed zijn geweest, noemt De Vries de catechese en de prediking van de stad-Groningse dominees D. van Dijk, P.K. Keizer

en P. Deddens. De keus voor de Vrijmaking betekende ook dat Wietze de Vries, die zich toen al diepgaand bezig had gehouden met Bavincks 4-delige Gereformeerde Dogmatiek, theologie wilde gaan studeren in het Kampen van K. Schilder en S. Greijdanus. Opvallend is dat zijn ouders toen het advies kregen van de synodale ds. A. Wijngaarden om hun zoon met een gerust hart toe te vertrouwen aan het onderricht van Prof. dr. K. Schilder. Kampen werd voor Wietze een 'openbaring': hij keek zijn ogen uit!

Van het studentenleven in het Kampen na de oorlog en de Vrijmaking weet De Vries veel details te vertellen; ze geven ons een kijkje op de ideeën en handelingen van een groep aankomende theologen (o.w. J. Kamphuis, en de gebroeders D. en K. Deddens) die zich een aantal jaren later volop laten gelden als 'smaakmakers' in het gereformeerd kerkelijk leven. Een kwestie van het al of niet toelaten van christelijk-gereformeerde studenten als lid van F.Q.I. (de studentenvereniging) heeft de gemoederen erg bezig gehouden. Strakke lijnen werden getrokken, F.Q.I. bleef een puur-vrijgemaakte club.

De Vries geeft veel inside-information, ook als het gaat om zijn persoonlijke relatie tot de familie Schilder; hij trouwde met de jongste dochter van K. S.; deze was het ook die de jonge kandidaat De Vries bevestigde als predikant te Winschoten, 21 oktober 1951.

De memoires van De Vries lezen gemakkelijk. Voor hen die de schrijver wat meer van nabij hebben meegemaakt - en dat zijn er niet weinigen - roept zijn document veel herinneringen op. Deels aan momenten waarin Gods trouw schitterde, anderzijds waren er momenten waarin de mens soms erg klein-menselijk bezig was en een te smalle weg volgde in het landschap van Gods volk. Bezinning op deze beide aspecten lijkt me de beste reactie op het lezen van dit ego-document van W.G. de Vries.

N.a.v.: Ik keek mijn ogen uit, Herinneringen van Dr. W.G. de Vries aan de jaren 1926-1952. Red. Dr. G. Harinck. Uitg. De Vuurbaak, Barneveld. ISBN 978-90-5560-360-2. Omvang 209 blz.; prijs € 15,90.

Drs. Harry Veldman is kerkhistoricus en woont te Zuidhorn.

PERSBERICHT

Zendtijd voor kerken

Op D.V. zondag 31 augustus 2008 wordt via Radio 5 om 17.02 uur een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde Kerk (v) 'De Kandelaar' in Amersfoort-Centrum.

Voorganger is ds. Jan Wilmink, die preekt over 'Het mooiste wat er is: de Hemel'.

De samenzang in deze dienst wordt begeleid door Harry van Wijk (orgel), Tom Bartelds (vleugel) en het Kandelaarorkest.

Assen-Zuid - bevestiging en intrede:

Op zondag 17 augustus is er om 9.30 uur en om 16.30 uur in De Kandelaar de bevestiging en intrede van ds. J. H. Soepenbergh uit IJsselmuiden. Nieuw adres: Zwanenstraat 8, 9404 EK Assen (per 1-11-08: Huygensstraat 37, 9402 NL Assen).

Amsterdam-Zuid-West - bevestiging en intrede:

Op zondag 14 september is de bevestiging van ds. W. van der Schee om 10.00 uur en de intrede om 14.00 uur in de Tituskapel.

Hattem - jubileum: Op 18 augustus was ds. J. Kruidhof veertig jaar predikant. Zijn standplaatsen waren: zendingspredikant voor Enschede-Noord naar Irian-Jaya (nu Papua) in Indonesië (1968), Drachten-Noord (1981), Arnhem (1987), studieleider van de Gereformeerde Missiologische Opleiding, Zwolle (1997). In 2003 ging hij met emeritaat.

gereformeerd *appel*

Landelijke gebedssamenkomst Gereformeerd Appèl

6 september 2008

'De hand op de troon'

Voorgangers: ds. A. van Houdt, ds. P.J.H. Krol, drs. G. van Roekel
Muzikale leiding: Peter Sneepe

Programma: 19.00 uur, sing-in; 20.00 uur, gebedssamenkomst
Plaats: kerkgebouw De Lichtkring, Laan naar Emiclaer 1, Amersfoort

Info: www.gereformeerdappel.nl of tel. 015-25 65 015

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. B. Kamphuis, coördinator
'Achtergronden'

EINDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, coördinator 'Meditatief',
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven'
en 'Wandelen met God',
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert, coördinator
'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en
onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst',
Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen
naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk
en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek
'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING**DE REFORMATIE:**

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN**ADVERTENTIES:**

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient
1 maand voor aanvang van het nieuwe
abonnementsjaar schriftelijk of per
e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-
rom verkrijgbaar bij de Chr.
Blindenbibliotheek voor blinden
en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191